

İslâm Tarih, Sanat ve Kùltür Araştırma Merkezi (IRCICA)

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006

İstanbul 2011

BALKAN ÜLKELERİNİN TARİHİ AÇISINDAN TÜRK ARŞİVLERİNİN ÖNEMİ

Yusuf SARINAY*

Malûm olduğu üzere, her millet bir tarihî mirasın sahibidir. Bu tarihî mirasın çok önemli bir bölümünü; arşivler, kütüphaneler, eski eserler gibi maddî ve manevî kültür varlıkları teşkil ederler. Millet olabilme ve kalabilmede bu kültür varlıklarının büyük yeri ve rolü vardır.

Sahip olunan bu kültür varlıklarının nesillerden nesillere intikali ise; bunların muhafazası, değerlendirilmesi ve araştırmacıların istifadesine sunulması ile mümkündür.

Arşivler; bir ülkenin tapu senedi, bir milletin hüviyet varakası, bir nevi hatıratı, onun bütün varlığı; hakları ve hususiyetleri ile onu geçmişinden bugüne, bugünden yarınlaraya bağlayan dayanağıdır.

Bilindiği gibi, Türkiye arşiv malzemesi bakımından çok büyük zenginliğe sahiptir. Osmanlı Devleti'nden devraldığı büyük ve şerefli mirasla, Türkiye bugün dünyanın en zengin arşiv potansiyeline sahip sayılı ülkelerinden birisi durumundadır.

Orta, Yakın Doğu, Balkan ve Akdeniz ülkeleri içerisinde kudretli ve kuvvetli devlet olabilme vasfını çok uzun süre devam ettiren Osmanlı Devleti'nde arşiv fikri çok eskilere kadar uzanmaktadır. Arşivin, bir milletin tarih ve kültür hazinesi olduğunu idrâk eden Osmanlı devleti, bunun içindir ki, kurduğu arşiv teşkilâtına "Hazine-i Evrak" adını vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde arşiv fikrinin hemen ilk çağlardan beri mevcut olduğu, yok edilmeyerek bugüne kadar muhafaza edilmiş milyonlarca arşiv belgesinin mev-

---

*Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü

cudiyeti ile sabittir. Osmanlı arşivleri, idarî kayıtların devlet eliyle tespit edilip düzenlendiği ve günümüze kadar muhafaza edildiği örnek kuruluşlardır. Türkiye, Osmanlı Devleti'nden devraldığı bu zengin tarihî arşiv mirası ile kemiyet bakımından olduğu kadar, keyfiyet bakımından da, bugün dünyanın en zengin arşivlerine sahip sayılı ülkelerinden birisi durumundadır.

Türk milleti ve devleti olarak sahip olduğumuz arşivlerimiz, yalnızca ülkemiz için değil, bütün Orta ve Yakın Doğu, Balkan ve bazı Akdeniz ülkelerinin tarihleri için de vazgeçilmez bir önemi hâizdir. Bu itibarla, sahip olduğumuz arşiv varlığımız, millî olduğu kadar, şüphesiz milletlerarası bir önem ve değer de taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin resmî yazışmaları, merkez teşkilâtı dairelerinin arşiv malzemesi, bugün İstanbul'da Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. Bazı müze, kütüphane, müftülük ve diğer devlet dairelerinde de, bu devrin tarihi ile ilgili zengin arşiv malzemesi bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilâtı kuruluşlarından olan Dîvân-ı Hümayûn, Bâb-ı Defterî ve Bâb-ı Âsafî (Bâb-ı Âlî)'ye ve bunların çeşitli daire ile kalemlerine ait sicil, defter ve vesikalardan teşekkül etmiş olan yaklaşık yüz otuz beş milyon civarındaki belgenin yer aldığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Türk tarihi ve kültürünün olduğu kadar, dünya arşivciliğinin de temel kaynaklarından birisi durumundadır.

Tapu Tahrir Defterleri, Mühimme Defterleri, Ruûs Defterleri, Nâme-i Hümayûn Defterleri ve Vakfiyeler ile muhtelif nezâretlere, dairelere, müdürlüklere, ve müfettişliklere ait seri halindeki belgelerden meydana gelen Hazine-i Evrak; kemiyet bakımından olduğu gibi, muhteva bakımından da fevkalâde önemi hâizdir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin en büyük hususiyeti, Türkiye'nin olduğu kadar bugün müstakil devlet kurmuş Orta ve Yakın Doğu, Balkan, Akdeniz, Kuzey Afrika ve Arap ülkelerinin kültür, iktisat ve siyasî tarihlerinin gün ışığına çıkarılmasında, milletlerarası hakların ispatı ve korunmasında, ayrıca vatandaş haklarının gerektiğinde hukukî mesnedi olması bakımından sahip olduğu müstesna değeridir.

Günümüzde, bu ülkelere mensup araştırmacılar, kendi millî arşivlerini kurmak, toplum ilimleri açısından var oluşları ile ilgili meseleleri incelemek, tespit ve

değerlendirmek için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde araştırmalar yapmak mecburiyetini duymaktadırlar.

Balkan Ülkelerinin Tarihine Kısa Bir Bakış

İliryalılar genel olarak Balkanların ilk sakinleri kabul edilmektedir. Milattan önce II. ve III. Yüzyıllarda Balkanlar Romalıların hakimiyetine geçmiştir. IV. ve V. yüzyıllarda Balkanlar Hun göçlerine sahne olmuştur. Bu göçlerin neticesinde önemli ölçüde Hun Türk'ü Macaristan ve Bulgaristan'a yerleşmişlerdir. Balkanlara uzanan diğer önemli Türk göçü XI ve XII.yüzyıllardaki Peçenek, Kuman ve Uz'ların hareketleridir. Bu tarihlerden sonra Balkan Yarımadası XIII.yüzyılın ortalarında Horasanlı Müslüman Türklerle karşılaşmıştır.

XIV.Yüzyılın ortalarında Balkanlarda derin izlerin bırakılmasının başlangıcı olan Türk hareketi Gelibolu üzerinden yarımada üzerine olmuştur. Müteakiben 1361 senesinde Edirne Osmanlı Türkleri tarafından feth edilmiş ve başkent yapılmıştır. 1389 yılında yapılan Kosova savaşı Sırbistanı Türk hakimiyetine dahil etmiştir. 1396 yılında haçlı ordusu ile Yıldırım Bayezid arasında Niğbolu'da yapılan savaşta Haçlı ordusunun yenilmesi ile bölgedeki Türk üstünlüğü kendisini daha belirgin hale getirmiştir. Fatih döneminde Bosna ve Arnavutluk'un tamamıyla Osmanlı hakimiyetine girmesi Türkleri Dalmaçya sahillerine taşımış ve buralarda sağlam bir mevkiye oturtmuştur.

Türklerin çok kısa bir süre içinde Balkan yarımadasında hakim olması ve bu durumu yüzlerce yıl devam ettirmesinin arkasında birçok sebepler bulunmaktadır. Osmanlılar öncelikle bu bölgede yüzlerce yıldan beri devam eden ve halkın çok şikayetçi olduğu toprak düzenini değiştirmiş bölgeye adil bir toprak düzeni getirmiştir. Bu düzen köylünün yükünü hafifletmiş ve devletin gelirlerini artırmıştır. Bölgeye yapılan Türk göçleri yeni idari birimlerin kurulmasına sebep olmuş, bu da ticari hareketliliği artırmıştır. Osmanlı yönetimi farklı din ve etnik kökene sahip olan Balkan toplumlarını barış içinde bir arada yaşatma gayreti içinde olmuştur. Bu müreffeh durum XIX. Yüzyıla kadar devam etmiş, bu yüzyılın getirdiği çeşitli fikir akımları ve Osmanlı devletinin zayıflaması ile 1829 da Yunanistan 1878 Berlin Anlaşması'ndan sonra Sırbistan, Romanya ve Karadağ devletleri müstakil bir şekilde ortaya çıkmışlardır. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgali ile Osmanlı devleti Balkanlarda iyice küçülmüştür. Arnavutluk 1912 de bağımsızlığını ilan etmiş, Balkan savaşları sonunda da aşağı yukarı bu günkü Türkiye sınırları meydana gelmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Balkan Ülkeleri İle İlgili Mevcut Belgelerin Muhtevası

Balkanlar'da Osmanlı idari sistemi zamanın ihtiyaçlarına ve coğrafyanın gereklerine göre gelişmiştir. Bunun sonucu olarak meydana gelen önemli miktardaki evrak da günümüze kadar ulaşmıştır. Bugün başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda Balkan ülkeleri ile ilgili ve onların tarihini, kültürünü, medeniyetini, siyasi-iktisadi ve demografik yapısını ortaya çıkaracak çok önemli belgeler bulunmaktadır. Bu evrakın yer aldığı belli başlı fonlar ile muhtevaları şu şekildedir.

Tahrir Defterleri

Osmanlılar bir yeri feth ettiklerinde o bölgeye yetkili bir emin gönderilip nüfus ve gelir kaynaklarını ayrıntıları ile araştırıp defterlere geçirirler, böylece bütün idari birimlerin nüfus ve gelirlerini gösteren defterler meydana gelirdi. Bu defterlerde Balkan ülkelerinin tarihi ve sosyal yapısı hakkında çok değerli bilgiler mevcuttur. Örnek verilmesi gerekirse ülkelere göre şu defterleri gösterebiliriz.

1-Yunanistan

Osmanlı Arşivi'nde 1300-1882 yıllarına ait 1100 adet Tahrir Defteri yer almakta olup bu tasnif içerisinde Yunanistan'a ait çok sayıda defter bulunmaktadır. Örnek olarak 3 numaralı ve 1464 tarihli Timurhisar, Nevrekop, Siroz, Ostrama, Drama nahiyeleri, 10 numaralı Fatih dönemine ait Mora'ya dair ayrıntılı, 35 numaralı 1506 tarihli Eğriboz, 105 numaralı 1520 tarihli Tırhala'ya ait nüfus ve vergi kaynaklarını ayrıntılı bir şekilde anlamamızı sağlayacak defterleri gösterebiliriz.

2-Bulgaristan

Yine bu seride Bulgaristanla ilgili pek çok defter bulunmaktadır. Bunlardan 126 numaralı ve 1524 tarihli olan defter Şumnu, Karinova, Yanbolu, Zagra-i Eskihi-sar nahiyelerinin ayrıntılı kayıtlarını ihtiva etmektedir.

130 numaralı ve 1525 tarihli defterde ise Sofya, Şehirköyü, Berkofça, Direnofça, Samako ve İzenbolu kazalarının ayrıntılı bilgileri yer almaktadır. 145 numaralı ve 1527 tarihli defterde ise Sofya'nın tımar ve vakıf kayıtları ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

3-Makedonya

Aynı seride Makedonya ile alakalı pek çok defter yer almakla beraber şunları örnek verebiliriz.

4 numaralı ve 1476 tarihli defterde Pirlepe, Köprülü, Karaçova, Kalkandelen, Üsküp ve Manastır kazalarının nüfus ve mali kaynaklarının anlaşılmasını sağlayacak ayrıntılı bilgiler vardır.

9 numaralı ve Fatih devrine ait defterde ise Priştine, Vulçitrın, Morava ve Prizrin'e ait detaylı bilgilere ulaşmamızı sağlayacak kayıtlar mevcuttur.

495 numaralı ve 1499 tarihli defterde ise Prizrin Livasının Hoca, Jejne, Trigoştiva ve Bihar nahiyeleri köylerinin nüfusu, gelirleri tımarları ile Prizrin'in içine ait vakıfları gösterir ayrıntılı kayıtlar bulunmaktadır.

4-Sırbistan

Bu ülke hakkında da birçok defterler bulunmaktadır. Bunlardan: 16 Numaralı ve Fatih devrine ait olan defterde Semendere'nin Rudnik kazası köyleri, Brevnik, Semendire kazalarındaki tımar, zeamet, nüfus ve mali gelirleri; 316 numaralı ve 1559 tarihli defterde ise Semendere'nin kanunnamesi, Lomniç, Belgrad, Valpova, Osad vesair nahiyelerin nüfusu, gelirleri, kaleleri; 657 numaralı ve III. Murad (1574-1595) devrine ait olan defterde de İstolni Belgrad livasının kanunnamesiyle nüfus ve mali durumu hakkında ayrıntılı bilgilerin incelenebilmesi mümkündür.

5-Karadağ

Bu ülke ile ilgili olarak da 106 numaralı ve 1520 tarihli nüfus ve baştine¹ kayıtlarını gösteren defter ile 122 numaralı ve 1522 tarihli nüfus, mali durum, tuzlalar ile kanunnamesini ihtiva eden defterleri örnek olarak gösterebiliriz.

6-Bosna

Tahrir Defterleri fonu'nda Bosna'ya ait çok sayıda defter yer almaktadır. Bunlar arasından örnek vermemiz gerekirse şunları gösterebiliriz:

5 numaralı ve 1477 tarihli defterde Hersek livasına ait nüfus, tımar ve kalelere ait ayrıntılı bilgileri; 18 Numaralı ve 1485 tarihli defterde Bosna'nın tımar ve kalelerine ait ayrıntılı malumatı; 24 numaralı ve 1489 tarihli defterde ise Bosna'nın nüfusu, mali durumu ile İzvornik sancağı haslarına ait bilgileri ihtiva eden ayrıntılı defterler yer almaktadır.

---

¹ Saraya ve orduya türlü vergiler ödeyen Hristiyan tebanın, buna karşılık ziraat yaparak hiçbir vergi ve resim ödemedikleri çiftliklerine verilen isim.

7-Romanya

Bu ülke ile ilgili olarak da 290 numarada kayıtlı ve 1554 tarihli defterde Tımışvar şehrinin kanunnamesi ile nüfusuna ve mali durumuna ait ayrıntılı bilgiler ile 298 numaralı ve 1555 tarihli defterde de aynı şehrin kaleleri, hasları, zeametlerine ait detaylı bilgilere ulaşmak mümkündür.

8-Arnavutluk

Tahrir Defterleri fonunda Arnavutluk ile ilgili çok sayıda defter yer almakta olup bununla ilgili olarak şu defterleri örnek gösterebiliriz. 500 numarada kayıtlı ve 1570 tarihli defterde İşkodra livasının kanunnamesi ile tımar, vakıflar ve nüfusu ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Yine 1078 numarada kayıtlı defterde Avlonya sancağı'nın icmal defteri yer almaktadır.

Ayrıca Türkiye'de tahrir defterleri ile ilgili olarak yapılan yayınların ilki Prof Dr.Halil İnalçık tarafından yapılan 1M numara ile kayıtlı Arvanid Defteri'dir.

Temettuat Defterleri

Temettuat defterlerinde kaza köy gibi iskan merkezleri hane hane ele alınarak herkese ait şahsi mal varlığı, emlak, arazi, hayvanat vb. ile yaptığı iş tesbit edilmiştir.

Temettuat defterlerinin tasnifi ve kataloglanmasında, o tarihlerdeki idari taksimat esas alınmış olup tarih olarak 1844-1845 yılları aralığına sahiptir. Bu seri içinde balkan ülkelerinden Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Makedonya ve Romanya ile alakalı yüzlerce defter yer almakta olup ülkelere göre şu örnekleri verebiliriz.

1-Yunanistan

Selanik, Vodina, Tırhala vs'ye ait defterler yer almaktadır. 11461 numaralı defter ile 11785 numaralı defterler arası toplam 324 adet defterde Selanik Şehrinin mahalle ve köyelerine ait ayrıntılı kayıtlar mevcuttur.

2-Bulgaristan

Filiba, Hasköy, Çırpan, Vidin vs.ye ait defterler yer almakta olup bunlardan 5948 numarada kayıtlı Filibe'nin bütün mahallelerine ait 624 sayfalık defteri örnek gösterebiliriz.

3-Makedonya

Manastır, Tikveş, Üsküp vs. ye ait defterler yer almakta olup bunlardan Üsküp'e ait bütün köylerini ihtiva eden 15474 numarada kayıtlı 700 sayfahk defteri örnek olarak gösterebiliriz.

4-Sırbistan

Bu seriden Sırbistan'ın Niş şehrinin mahalle ve köylerine ait 169 defter yer almaktadır.

Divan-I Hümâyûn Defterleri

Tanzimat devrine gelinceye kadar Divan-ı Hümayun'da, ordu Divanları'nda, padişah, sadrazam, serdar-ı ekrem, kaymakam veya defterdar başkanlığında toplanan divanlarda alınan kararlar, Divan-ı Hümayun ve Bâb-ı Defteri'ye bağlı kalemlerde tutulan defterlere kaydedilerek yürürlüğe konulmuştur. Bu defterlerden aşağıdaki sayacağımız başlıklar altındaki defterlerde Balkan Ülkeleri ile alakalı hüküm suretleri yer almaktadır.

Mühimme Defterleri

Divân-ı Hümâyûn toplantılarında müzakere edilen dahili ve harici meselelere ait siyasi, askeri, ictimai ve iktisadi önemli kararların kaydedildiği bu defterlere "mühimme Defterleri" adı verilmiştir. Bu defterler 1553-1915 tarihleri arasında ihtiva etmektedir.

Mühimme defterlerinde 1649 yılına kadar, her konuda sadır olan hükümler yer alırken, bu tarihten sonra sadece devlet işleriyle ilgili ahkam yer almıştır. Şahıslarla alakalı olarak verilen hükümler, 1649 yılından itibaren "Şikayet Defterleri"ne; 1749 dan sonra ise bu defterlerin eyaletlere göre tanzim edilmesiyle oluşan "Ahkam Defterleri"ne yazılmaya başlanmıştır.

Mühimme Defterleri'ndeki malumat sayesinde, Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatının yapısını, idaresi altında bulunan her toplumun ictimai, siyasi, iktisadi ve kültürel durumu ile Osmanlı Devleti'nin diğer ülke ve devletlerle olan münasebetlerini öğrenmek mümkündür. Örnek verilmesi gerekirse ülkelere göre şu kayıtları gösterebiliriz.

1-Yunanistan

5 Numaralı Mühimme defterinin 78. sırasında ve 1565 tarihli hükümde Mora'nın bazı ileri gelenlerinin çiftçilere yüksek faizle para vererek haksızlık yaptığı

ve bunun da üretime ve sosyal düzene kötü etkiler yaptığı ile bu durumun önüne geçilmesinden bahs edilmekte, 3 numaralı mühimme defterinin 606. sırasında ve 1559 tarihli hükümde ise Eğriboz limanına gemilerin safra dökmemeleri hakkında gerekenin yapılması hakkında emir verilmektedir.

2-Bulgaristan

6 numaralı mühimme defterinin 36. sırasında ve 1564 tarihli hükümde Silistre sancağı vakıflar ve hazine emini İvaz ile kendisinden şikayetçi olanların teftiş olunması ile yine 83 numaralı mühimme defterinin 86. sırasında ve 1627 tarihli hükümde Niğbolu, Silistre, Vidin Sancaklarındaki kazalar ile Tuna mukatalarından maaş alan emekli ve din görevlilerinin beratlarını tasdik ettirerek belgelerini almaları gerektiği emredilmektedir

3-Sırbistan

3 Numaralı mühimme defterinin 1224. sırasında ve 1560 tarihli hükümde Semendire Sancağı'nda kanunsuz vergi alınmaması ve halka adil davranılması ile yine aynı defterin 1445. sırasında ve aynı tarihli hükümde de Semendire'de halkın refahı için gerekenlerin yapılması emr edilmektedir.

4-Bosna

5 Numaralı mühimme 1701. sırasında ve 1566 tarihli Pojega beyine gönderilen hükümde Drava Nehri üzerine köprü yapmak için gereken hazırlıkların tamamlanması ile 6 numaralı defterin 377. sırasında ve 1564 tarihli hükümde Pojega sancağının yeni yapılan tahririne ait defterin merkeze gönderilmesi emr edilmektedir.

5-Romanya

83 numaralı mühimme defterinin 46. sırasında ve 1627 tarihli hükümde Bükreş'te ticaret yapan tacirlerden öteden beri alınagelen vergi usulünün dışına çıkılmaması ile aynı defterin 59 sırasında ve aynı tarihli hükümde de Eflak köylülerinden Bender toprağına hayvanlarını otlatmak için geçenlerden vergi alınmaması ile adaletsizlik yapılmaması emr edilmektedir.

6-Arnavutluk

3 Numaralı mühimme defterinin 434. sırasında ve 1559 tarihli hükümde Sirem Beyi Bayram Bey'e yazımını tamamladığı Sirem sancağının ayrıntılı defterinin gönderilmesi emr edilmektedir.

Ahkâm Defterleri

Ahkam defteri, Divan-ı Hümayun'dan çıkan hükümlerin kaydına mahsus olan defterlere genel olarak verilen addır. Bu hükümler, padişah adına hazırlanmasından dolayı ferman adını da alırlardı. Balkan ülkelerinin siyasi, sosyal, ekonomik yapıları ile ilgili olarak Vilayet Ahkam Defterleri serisi içinde Bosna, Mora, Özi ve Silistre ile Rumeli Ahkâm Defterleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu defterler içerikleri açısından aşağıda anlatılacağı gibidir.

Bosna Ahkam Defterleri: 1742-1867 tarihleri arasındaki hükümleri ihtiva eden 9 defterden oluşmaktadır. Bu defterlerde Bosna'ya bağlı Banaluka, Bihke, Hersek, İzvornik ve Travnik sancaklarıyla Derbend, Gradişka, Kostaniça, Pridor, Prinyavor vs kazalarına ait hükümler yer almaktadır.

Mora Ahkâm Defterleri: 1716-1840 tarihleri arasındaki hükümleri ihtiva eden 21 adet defterden oluşmaktadır. Bu defterler Eğriboz, İnebahtı, İstefe, Mora vs. yerlerin kadı, muhassıl, naib, muhafız, gibi mülkî ve adli memurlarına hitaben yazılan hükümleri ihtiva etmektedir.

Özi ve Silistre Ahkâm Defterleri: 1742-1877 tarihleri arasındaki hükümleri ihtiva eden 49 adet defterden oluşmaktadır.

Özi ve Silistre eyaleti, Kefe Beylerbeyliği, Eflak ve Boğdan voyvodahıkları, Silistre, Niğbolu, Çirmen sancakları ile bunlara bağlı kazalara ait hükümler bu defterlerde yer almaktadır.

Rumeli Ahkâm Defterleri: 1742-1908 tarihleri arasındaki hükümleri ihtiva eden 85 adet defterden oluşmaktadır.

Bu defterlerde Rumeli eyaletine bağlı Sofya, Köstendil, Vize, Silistre, Niğbolu, Vidin, Yanya, Elbasan, Üsküp'e ait hükümler bulunmaktadır.

Name-i Hümayun Defterleri

Padişahlar tarafından İslâm ve Hristiyan hükümdarlar ile Osmanlı Devleti'ne tabi imtiyazlı olan Mekke Şerifine, Kırım hânına, Erdel kralına, Eflak ve Moldovya Voyvodalarına, Gürcü ve Dağıstan hanlarına gönderilen mektuplar suretleri ile gelen cevaplar "Name-i Hümâyûn" adlı defterlere kayd olunurdu. Osmanlı Hükümdarlarının tahta cüluslarında yeni padişahın hükümdarlığını bildirmek için dost ve civar memleketlere birer elçi ile name göndermek adet olduğu gibi sefir gitmeyen devletlerin sefirlerine de yeni hükümdarın tuğrasıyla Name-i Hümayun verilir ve bunlar da nameyi kendi hükümdarlarına yollarlardı.

Name Defterleri'nde de Balkan ülkelerinin idari mali, askeri konularında tarihi gelişmesini takib etmemizi sağlayacak pek çok kayıtlar vardır. Ülkelere göre örnek vermemiz gerekirse şu hükümleri örnek olarak gösterebiliriz.

1-Yunanistan

12 numaralı defterin 171. sayfasında 1857 tarihli kayıтта Prut'tan Selanik'e kadar bir demiryolu hattı inşa edilmesine dair Emr-i Ali vardır. Ayrıca 6 numaralı defterin 352. sayfasında 1716 tarihli kayıтта da Mora'nın Venediklilerden alındığına dair Acem şahına gönderilen namenin sureti yer almaktadır

2-Bulgaristan

14 numaralı defterin 116. sırasında ve 1888 tarihli hükümde Pragova merasından dolayı Bulgaristan ile Sırbistan arasında ortaya çıkan anlaşmazlığın çözümüne dair müzekkire ile aynı defterin 31. sırasında ve 1883 tarihli hükümde ise Bükreş'te Düvel-i Muazzama (Büyük Avrupa Devletleri) elçilerinin Romanya ve Bulgaristan sınırını tayin eden komisyon için verdikleri taktirin tercümesi yer almaktadır.

3-Sırbistan

14 numaralı defterin 63. sırasında ve 1886 tarihli hükümde Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında karşılıklı konsoloshâne tesisine dair mazbata ve irade yer almaktadır.

4-Romanya

10 numaralı defterin 304. sırasında ve 1906 tarihli hükümde Eflak(Romanya) ve Boğdan (Moldovya) Voyvodalığına tayin olunacakların tabi olacakları şartlar ile 12 numaralı defterin 289. sırasında ve 1858 tarihli hükümde Eflak ve Boğdan anayasası yer almaktadır.

5-Karadağ

14 numaralı defterin 55. sırasında ve 1885 tarihli hükümde Karadağ hududuna dair bir layiha ile 15 numaralı defterin 30. sırasında yer alan hükümde Karadağ Hükûmeti ile akd edilen ticaret mukavelesi yer almaktadır.

Muahedeler Tasnifi

Bu tasnifte 1783-1921 yılları arasında Osmanlı Devleti ile çeşitli yabancı devletler arasında akd olunan muahedelerin orjinal belgeleri yer almaktadır.

Adı geçen tasnifte 430 adet muahede, tasdikname ve protokol yer almaktadır. Ülkelere göre örnek vermemiz gerekirse şu anlaşmaları örnek olarak gösterebiliriz.

1-Yunanistan

Muahedeler Tasnifi 106 numarada kayıtlı İstanbul'da 22 Kasım 1897 tarihinde Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında akd edilen sulh anlaşmasının Yunan kralı tarafından imzalanan nüshası yer almaktadır.

2-Bulgaristan

Muahedeler Tasnifi 320 numarada kayıtlı Bulgaristan'daki müftülüklere ve evkafa dair Türkiye ile Bulgaristan arasında İstanbul'da imzalanan anlaşmanın Bulgaristan Ticaret Bakanı Liyahçef tarafından 19 Mayıs 1909 tarihli tasdiknamesi yer almaktadır.

3-Bosna

Muahedeler Tasnifi 45 numarada kayıtlı Bosna-Hersek meselesinin halledilmesi hakkında Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan arasında İstanbul'da Şubat 1909 da imza edilen protokol yer almaktadır.

4-Sırbistan

Muahedeler Tasnifi 52 numarada kayıtlı Türkiye, Avusturya-Macaristan, Sırbistan demiryollarının birleştirilmesi hakkında akd edilen anlaşmanın Sırbistan Kralı tarafından 28 Eylül 1883 tarihli tasdiknamesi yer almaktadır.

5-Romanya

Muahedeler Tasnifi 19 numarada kayıtlı Basarabya'da kâin olup Romanya'ya verilen şehir, köy vs.nin cetveli ile yine 179 numara da kayıtlı Türkiye ve Romanya arasında 25 Ekim 1887 tarihinde münakid ticaret ve seyr-i sefain muahedesinin Romanya tarafından 1887 tarihli tasdiknamesi yer almaktadır.

6-Karadağ

Muahedeler Tasnifi 427 numarada kayıtlı ve 1909 tarihli Türkiye adına Çetine elçisi Baki Bey'in Karadağ adına Başbakan Lazar Tomanoviç'in imzaladığı ticaret anlaşması yer almaktadır.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi

Hatt-ı Hümayûn; umumiyetle padişahların el yazılarına verilen isim olup, padişahların yazılı emirleri anlamında kullanılmaktadır. Hatt-ı Hümayunlar sadrazamların tahriri olarak ve kısaca arz ettikleri meseleler dolayısıyla telhis denilen kâğıdın üzerine yazıldığı gibi, doğrudan doğruya da sadır olurdu. III. Murad devrine kadar padişahlar nadiren ve pek mahdud meseleler dolayısıyla yazılı emirler verirlerken, bu padişahla beraber hatt-ı hümayunlar çoğalmıştır.

Bu tasnif; I.Mahmud'dan II.Mahmud devri sonuna kadar olan 112 senelik dönemi ihtiva etmekle beraber, vesikaların çoğu, III. Selim ve II. Mahmud devirlerine aittir.

Hatt-ı Hümayun tasnifinde Balkan ülkelerinin tarihini aydınlatacak pek çok belge vardır. Ükelere göre örnek vermemiz gerekirse şu belgeleri örnek olarak gösterebiliriz.

1-Yunanistan

Birincisi 4772 numaralı ve 1823 tarihli Yunan Millet Cemiyeti teşkilatı tarafından bütün Rum milletine hitaben hazırlanan Yunan teşkilatına dair 109 maddelik beyannamedir. Diğeri ise 47724 numarada kayıtlı ve 1834 tarihli olup Dersaadet'e gönderilen Yunan memurunun sefir olarak kabul edildiğine dair olanıdır.

2-Bulgaristan

Hatt-ı Hümayun Tasnifi'nde 17311 numaralı ve 1834 tarihli belgede Sofya mütesellimliğine halkın hizmetlerini en iyi şekilde yürütecek bir kişinin seçilmesi ile 48358-G numaralı ve 1838 tarihli belgede ise Sofyada inşa olunan kışlamanın inşaat masrafını gösterir defter yer almaktadır.

3-Sırbistan

Hatt-ı Hümayun Tasnifi'nde 44928-Ç numaralı ve 1837 tarihli belgede Miloş Bey'in zatına ve hanedanına Sırbistan Beyliği'nin tevcih edilmesi ile 44886-C ve 1838 tarihli belgede ise Sırbistan için yazılan kanun ve yönetmelikler hakkında Miloş bey tarafından yazılan mektup ve tercümesi yer almaktadır.

4-Makedonya

Hatt-ı Hümayun Tasnifi'nde 36884-B numaralı ve 1822 tarihli belgede Priştine kazasının eskiden olduğu üzere Üsküp'e bağlanması ile 51916 numaralı ve 1835

tarıhli belgede ise Üsküp'te bulunan madenlerin işletilmesi hususunun halledilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

5-Arnavutluk

Hatt-ı Hümayun Tasnifi'nde 39988 numaralı ve 1824 tarihli belgede Arnavutluk'ta istihdam edilecek vali, muhafız vs. görevliler ve çeşitli hususlara dair 20 maddelik layiha yer almaktadır.

6-Romanya

Hatt-ı Hümayun Tasnifi'nde 45650 numaralı ve 1822 tarihli belgede Eflak (Romanya) Voyvodalığının uhdesine tevcihi sebebiyle teşekkür ve memnuniyeti havi İskerlet'in yazısı ile 44385-A numaralı ve 1826 tarihli evrakta Eflak ülkesinde uygulanacak ayrıcalıkların uygulanmasından bahs edilmektedir.

İrade Tasnifleri

İrade padişahın emri manasına gelir. 1832 senesinden evvel herhangi bir mesele hakkında padişahın mütalaasına lüzum görüldüğünde meselenin hulasası padişaha sunulurdu. Buna arz tezkiresi veya telhis denilirdi.

Bu tarihten sonra arz tezkirelerinin Serkatib-i şehriyari denilen, padişahın hususi başkatibine hitaben yazılması usul ittihaz olunmuş idi. Başkatip bunu padişaha okur, o da şifahi olarak mütalaasını bildirir ve bu mütalaa, arz tezkiresinin altına ve eğik olarak başkatip tarafından sadrazama hitaben yazılırdı. İşte bu şekle irade denmiştir. Bu fon özellikleri de itibarı ile Hatt-ı Hümayun tasnifini tamamlar mahiyettedir

İrade fonlarındaki vesikaların tarih aralığı ise 1839 dan Osmanlı devletinin yıkılışına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Osmanlı Arşivi'nde bulunan irade tasniflerinde Balkan ülkeleri tarihi, sosyal ve iktisadi yapısı ile ilgili hayli miktarda evrak yer almaktadır. Ülkelere göre şu örneklemeleri yapabiliriz.

1-Yunanistan

İrade Tasnifi Hariciye Kısmında 5968 numaralı ve 1854 tarihli belgede Yunan Devleti ile münasebetlerin yenilenmesi vesilesi ile Yunanistan'a şehbenderler tayin edilmesi emr edilmektedir. Aynı tasnifte 12052 numaralı ve 1864 tarihli belgede de Yunan Hariciye Bakanını nişan verilmesi emr edilmektedir.

2-Bulgaristan

İrade Tasnifi Hariciye Kısımında 11050 numaralı ve 1862 tarihli belgede Bulgarca bir gazetenin basılmasına izin verilmesi ile aynı tasnifte 8515 numaralı ve 1858 tarihli belgede ise İstanbul Fener'de Bulgarlara mahsus papazhanenin genişletilerek kilise haline getirilmesine izin verilmektedir.

3-Sırbistan

İrade Tasnifi Dahiliye Kısımında 1897 numaralı ve 1847 tarihli belgede Mekteb-i Tıbbiye (Tıp Fakültesi)'ye Sırbistan'dan gelen çocukların tıp tahsiline izin verilmektedir.

4-Makedonya

İrade Tasnifi Meclis-i Vala Kısımında 25774 numaralı ve 1867 tarihli belgede Üsküp Sancağının İpek ve Yakova kazalarında sıbyan(ilk) ve rüşdiye(orta) okullarının açılması, Dahiliye kısmı 4955 numara ve 1848 tarihli belgede ise Koçana kazasının Üsküp'e bağlanması emr edilmektedir.

5-Arnavutluk

İrade Tasnifi Meclis-i Mahsus Kısımında 22227 numaralı ve 1863 tarihli belgede İşkodra'da Buyane nehri üzerinde yolcu ve yük taşımak için kayık inşa edilmesi ile Dahiliye kısmı 39258 numara ve 1867 tarihli belgede İşkodra'da bir hastahane inşası emr edilmektedir.

6-Romanya

İrade Tasnifi Dahiliye Kısımında 1878 numaralı ve 1846 tarihli belgede Bükreş yangınzedeleri ile Hariciye kısmı 11964 numara ve 1864 tarihli belgede nehirlerin taşması sonucu Romanya'da mağdur olanlara gereken yardımların yapılması emr edilmektedir.

7-Karadağ

İrade Tasnifi Dahiliye Kısımında 42684 numaralı ve 1870 tarihli belgede Karadağ sınırında inşaatı devam eden telgraf hattının bitmesi ile aynı tasnifte Mabeyn kısmında 1328.B/21 numaralı ve 1910 tarihli belgede Karadağ prensinin eşine büyük ebatta ipekli bir Hereke halısı hediye edilme için gerekenin yapılması emr edilmektedir.

8-Bosna

İrade Tasnifi Meclis-i Vala Kısımında 6684 numaralı ve 1850 tarihli belgede Bosna eyaletinde posta usulünün uygulanması ile aynı tasnifte 6760 numaralı belgede Bosna eyaletinde her bir kaymakamlık merkezine bir ortaokul açılması emr edilmektedir.

Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri

II.Abdülhamid devrinde (1876-1909) Yıldız Sarayı'nda biriken defter, belge ve gazetelerden oluşan fondur. Bu fonda II.Abdülhamid'in özel olarak ilgilendiği konular, devletlerarası ilişkiler, Şarki Rumeli, Girid hadisesi vb.konular yer almakta olup Balkan ülkelerinin sosyal yapısını, tarihini ve diğer özelliklerini anlamamızı sağlayacak binlerce belge yer almakta olup ülkelere göre şu şekilde örnekleyebiliriz.

1-Yunanistan

Yıldız Esas Evrakı 74/1 numarada kayıtlı ve 1898 tarihli Osmanlı-Yunan konsolosluk mukavelenamesinin Türkçe ve Fransızca suretleri yer almakta olup bir diğeri de Yıldız Arşivi Hususi Kısmı 505/36 numarada kayıtlı ve 1906 tarihli Pire şehrinde müslüman mezarlığının açılışı ve buraya ait fotoğrafları içeren belgelerdir.

2-Bulgaristan

Yıldız Esas Evrakı 3-A/1 numarada kayıtlı ve 1878 tarihli Bulgaristan Eمارeti beyliğine verilecek ferman ve sadaret tezkiresi yer almaktadır.

3-Sırbistan

Yıldız Esas Evrakı 32-6 numarada kayıtlı ve 1829 tarihli olup 1812 yılında Bükreş, 1826 yılında Akkırman ve 1829 yılı ahidnamesi ile Paris Antlaşması'nda Sırbistan'a ait maddelerin sureti yer almaktadır. Yine Yıldız Esas Evrakı 32-7 numarada kayıtlı ve 1833 tarihli Sırbistan'ın imtiyazlarına dair Osmanlı padişahı II. Mahmut'un emir sureti yer almaktadır.

4-Makedonya

Yıldız Esas Evrakı 150-28 numarada kayıtlı ve 1899 tarihli belgede Köprülü kazasının Kosova vilayetine bağlanması için gerekenin yapılması hakkındaki yazı yer almaktadır

5-Karadağ

Yıldız Esas Evrakı 13-12 numarada kayıtlı ve 1898 tarihli belgede Karadağ Prensiği hakkında İşkodra kumandanı Kâzım Paşa'nın layihası ile aynı tasnifin 56-2/10 numarasında kayıtlı ve 1884 tarihli belgede Karadağ prensine İstanbul Emirgân'da bir yalı hediye edilmesine dair yazı yer almaktadır.

6-Romanya

Yıldız Esas Evrakı 41-25 numarada kayıtlı ve 1882 tarihli belgede Romanya'nın tarihi, insani yapısı, çeşitli devletlerle ilişkileri, ekonomik ve askeri durumu hakkında genel bir takrirle, aynı tasnifin 62-29 numaralı ve 1886 tarihli vesikada Romanya kralının kendisine iki tane at hediye edilmesinden dolayı duyduğu memnuniyeti içeren bir mektubu yer almaktadır.

7-Arnavutluk

Yıldız Esas Evrakı 12-17 numarada kayıtlı ve 1880 tarihli belgede İşkodra'da bulunan Derviş Paşa'nın Arnavutluk'un içinde bulunduğu şartlar ve buraların ıslahına dair layihası yer almaktadır.

Hariciye Nezareti Evrakı

Hariciye Nezareti Arşivi, Tanzimat'la birlikte teşkilatlanan Hariciye Nezareti'ne paralel olarak oluşan "merkez arşivi" ile sefaret ve konsolosluklarda teşekkül eden "taşra arşivi" olmak üzere iki grupta toplanmaktadır.

1885 tarihli "Sefaret-i Seniyyelerdeki Evrakın Hıfzı ve Kaydı" hakkındaki talimatname ile, Osmanlı döneminden belli bir tasnif düzeni içerisinde günümüze intikal eden dosya ve fihristlerin incelenmesi sonucu, ayrı seriler halinde dosyalanmış olan Mektubi Kalemî, Hukuk Müşavirliği İstişare Odası, Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti ve Tercüme Odası gibi birimlerin dışındaki Hariciye Nezareti evrakının düzenli bölümünün, Osmanlı döneminde, Siyasi, İdari, Hukuk ve Mütenevvia adları altında kısımlara ayrılarak dosyalandığı anlaşılmaktadır. Bu fonda da Balkan ülkelerinin tarihi ile ilgili muhtelif belgeler yer almaktadır. Ülkelere göre şu şekilde örnekleyebiliriz.

1-Yunanistan

Siyasi kısım 1690/5 numarada kayıtlı ve 1881 tarihli Osmanlı-Yunan demiryollarının birleştirilmesi ile, 1691/4 numaralı ve 1871 tarihli Patrik Gregorie'nin cesedinin Kapadokya'dan Yunanistan'a nakli vb. belgeler bulunmaktadır.

2-Bulgaristan

Siyasi kısım 290/1 numarada kayıtlı ve 1870 tarihli evrak grubu İstanbul'da Bulgar eksarhlığının tesisine dairdir. Yine aynı tasnifin 290-2 numaralı ve 1872 tarihli belge grubunda ise Bulgar Kilisesinin Ortodoks Patrikliğinden ayrılmasına dair olan evrak grubu yer almaktadır.

3-Sırbistan

Siyasi kısmın 1416-1424 numaralar arası 8 dosyada Berlin Anlaşmasından sonra Sırbistanda siyasi durumla ilgili belgeler yer almaktadır. Yine bu tasnifte 1478-2 numaralı ve 1881-82 tarihli belgede Sırbistan'da krallığın ilan edilmesi hakkında belgeler bulunmaktadır.

4-Makedonya

Siyasi Kısımda 1082-1096 numaralar ve 1879-1914 tarihleri arası 14 dosyada Makedonya'nın siyasi durumu ve devletlerin bu bölgeye karşı olan tutumları ile ilgili binlerce belge bulunmaktadır.

5-Karadağ

Siyasi kısım 836-7 numaralı ve 1910 tarihli belge grubunda Karadağ prensliğinin krallığa dönüşmesi hakkında önemli malumat bulunmaktadır

6-Romanya

Siyasi Kısım 1031-2 ve 1857 tarihli belge grubunda Paris Anlaşması mucibince özel meclislerin kurulması, bu konuyla ilgili ferman ve iki prensliğin birleşmeleri (Eflak-Boğdan) ihtimali mevzularında Bab-ı Ali'nin görüşleri yer almaktadır.

7-Arnavutluk

Siyasi kısım 2068-3 numaralı belge grubunda Avlonya'nın İtalyanlar tarafından işgali ile 2068-4 numaralı grupta ise İsmail Kemal Bey tarafından Arnavutluk'ta teşkil olunan geçici hükûmete dair belgeler yer almaktadır.

8-Bosna

Siyasi kısım 232-241 numaralar ve 1832 ile 1895 tarihleri arası 9 adet dosyada Bosna-Hersek'in siyasi durumuna ait belgeler yer almaktadır.

Sonuç

Yukarıda verdiğimiz örneklerle hem kısaca Başbakanlık Osmanlı Arşivi hem de Balkan ülkelerine ait belge ve defter serilerini tanıtmaya çalıştık, burada gözden uzak tutulmaması gereken nokta örneklerimizin temel fonlardan seçilmiş olmasıdır. Bunlardan başka Osmanlı Arşivi'nde sayısı yüzleri bulan fon ve bunların alt kodları yer almakta. ve bu fonlarda da önemli miktarda Balkan ülkelerini ilgilendiren belge yer almaktadır.

Ayrıca Osmanlı Arşivi daire başkanlığı otomasyon projesi çerçevesinde belge fonlarına ait katalog bilgileri internet ortamına aktarılmış ve ücretsiz olarak www.devletarsivleri.gov.tr adresinden araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Bu sitede her geçen gün katalog bilgileri artmakta olup, gelecekte belge metinleri de yayınlanacaktır. Bu web sitesinden Yunanistan'ın Atina, Eğriboz, Girit, Kandiye, Teselya, Epir, Gümilcine, Serez, Drama, Kavala, Selanik, Yanya, Mora, Navarin, ve Yunan isim ve bölgeleri; Bulgaristan'ın Plevne, Rusçuk, Şumnu, Tırnova, Lom, Varna, Burgaz, Zagra, Filibe, Sofya, Razgrad, Silistre, Lofça, Niğbolu, Bulgar isim ve bölgeleri; Sırbistan'ın Niş ve Belgrad şehirleri; Makedonya'nın Üsküp, Kosova, Priştine, Prizren, Ohri şehirleri; Romanya'nın Eflak, Bükreş ve Köstence şehirleri; Arnavutluk'un Tiran, İşkodra, Draç, Şengin, İlbasan, Avlonya şehirleri; Karadağ'ın Çetine ve Karadağ; Bosna'nın Mostar, Banaluka, Saraybosna, Bosna ve Travnik şehirleri anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan tarama sonucu onbinlerce katalog maddesine erişilebilmektedir. Burada dikkatten kaçmaması gereken önemli bir husus anahtar kelimeler zenginleştikçe ulaşılan madde sayılarının doğal olarak artacağıdır.